

A TUDOMÁNYÉRT TETTÉK

Az Akadémiai Könyvtár legújabb névtani szerzeménye

1978 Krakkó, 1993 Trier, 1996 Aberdeen, 1999 Santiago de Compostela, 2002 Uppsala. Nyelvész-névtanos pályám szép emlékei ezek a nemzetközi kongresszusok. A szerencsés véletlenek is hozzájárultak, hogy a névtudomány e jelentős eseményeinek szemtanúja, aktív résztvevője is lehettem. Élményeim száma? Végtelen. Mennyi kedves arc a szakirodalomból, sikeres rendezvények a helyi egyetemeken. És a könyvkiállítások! Félte őrzött kézikönyvek, alapmunkák, névszótárak, atlaszok – a legutóbbi évek kínálatából...

A nagy érdeklődéssel kísért uppsalai könyvkiállításon történt. Tekintélyes könyvhegy v. sorozat vonta magára figyelmemet. Akten des 18 Internationalen Kongresses für Namenforschung. Trier, 12–17. April 1993. Patronymica Romanica. Band 14–19. A szerkesztő: DIETER KREMER, a trieri egyetem romanista professzora.

Mint régi ismerőst köszöntött, mikor megszólítottam. Megtisztelőnek érezte, hogy személyemben a magyarok a sorozat vásárlásának részleteit tudakolják.

Kevéssel Svédországból hazaérkezésem után könyvcsomagot kézbesített a posta. A Max Niemeyer Verlag Kiadó a trieri konferencia teljes anyagát elküldte. Mint írták, betekintésre, de meg is tarthatom, ha megtehetem... Az ismertetés szándékával és lendületével felütöttem az első kötetet a hatból.

A bevezetőből kiderült, miért is tartott kilenc évig a német, angol, francia nyelvű előadások szövegének megjelentetése. Az okok egy része technikai: a szövegek jó részét újra rögzíteni kellett. Nem kevés munka hárult a technikai szerkesztőre a grafikonok és egyéb ábrák, táblázatok egységesítésével. Elmaradhatott volna a névtani szakkifejezések és a bibliográfiai adatok ellenőrzése, áttekintése? Aligha. A sokszorosán javított kézirat megjelentetéséig még számos munkafolyamat következett. Nem csupán cikkgyűjteményt, a kongresszusi előadások betűhű másolatát tarthatja kezében az olvasó. A referátumokat követő vita, hozzászólások szövegét is közzétették, amit elhangzásukkor magnó rögzített. A szerkesztők a nemzetközi névtudományi terminológia alapjainak kidolgozását is célul tűzték ki, amire a nagyszámú előadás kulcsszavainak gyűjteménye lehetőséget adott volna. Erre a 21. század első évtizedében Németországban megrendezendő nemzetközi kongresszusig még várni kell.

Írásom a kongresszus eseményeit nem részletezi. Erről tartalmas és jól szerkesztett beszámolót olvashattunk VINCZE LÁSZLÓ tollából: A 18. Nemzetközi Névtudományi Kongresszusról címmel (Névtani Értesítő 1994: 132). Minthogy a két cikk egymásra épül, néhány pontban elkerülhetetlen az ismétlés. Recenzióm egyéni ízléssel kezelt válogatás a külföldi névtudomány ismert vagy kevésbé ismert témáiból. Megannyi színes ötlet, tanulságos megközelítés a személynevek és hatásuk a családnevekre tárgykörben. Emlékeztetőül a szekciók: etimológia és történeti névtudomány; a nevek rendszere interkulturális megközelítésben, konkrét nyelvi és névelméleti példákon át; névszociológia; személynevek és helynevek; névtudomány és lexikográfia; névtan és történettudomány; irodalmi névadás; a közszövé válás folyamata a névtudományban; jog és a név; a névtudomány távlatai. (Egyes szekciókat változatlanul meghirdettek Santiago de Compostelában és Uppsalában is.) A trieri kongresszus anyagában nagyobb teret szántak a etimológiai kutatásoknak és a történeti névtudománynak mint a későbbiekben, akár 1999-ben, akár 2002-ben.

UTE HAFNER dolgozatának címe: Marianische Personennamengebung auf der Iberischen Halbinsel (Mária és a vele összefüggő nevek az Ibériai félszigeten). Jelenleg – 1993-ban – a *Mária* név a női nevek gyakorisági listájának élén áll. A lakosság 37%-a *Mária*. E név a keresztény névadás kezdetei óta tartja vezető helyét. A Mária-kultusz kifejezője is ez. Mária emberközelibb, mint Jézus, akinek neve az Ibériai félszigeten nem számít tabunak, mégis igen nagy tisztelet övezi. A Mária-csoda helyi élmény. Minden templom, legyen az a legkisebb is, saját Máriáját tiszteli, akinek kegyeleti ajándékokat hoznak. A Mária-szobroknak saját ruhatára van. Mária tiszteletére népnépeleket rendeznek. A Mária-ünnepek számát a teológusok több mint ezerre becsülik. A legrégebbi spanyol ünnep a Szeplőtelen fogantatás. Már a 8. században létezett. 1477 óta összegyházi ünnep. 1854-ben dogmává lett. Az erre vonatkozó kegyeleti képet Spanyolországban alkották meg, és innen terjedt el. Máriát itt ábrázolják először a gyermek nélkül. A jelenések, valamint az ezzel kapcsolatos körülmények újabb Mária-szentélyeket hoztak létre. Mégis egy kézen megszámolható azon jelenések száma, melyeket az Egyház elismer. A spanyolok már a 4. században ünnepelték a Máriákat. Az 5. században az ünneplések száma megsokasodott. A 7. században Nyugatra is áterjedt a Mária-kultusz. A kutatóknak a nyugati jellegű Mária-tisztelet értékelésekor kelta, germán és római elemek feltüntetésével is számolniuk kell.

KAZIMIERZ RYMUT Neue Forschungsprojekte in der polnischen Onomastik (Új kutatási tervek a lengyel névtudományban) c. beszámolója szintén az első kötetben kapott helyet. 1980-tól követhetjük nyomon – a szerző jóvoltából – a lengyel névtudomány aktuális munkáit. Névtudományi bibliográfiájukat eddig – 1993-ig – négy kötetben tették közzé. A 4. (az 1981–1990-ig terjedő időszakot átölelő) 1992-ben került nyomdába. Az Onomasztika a legjelentősebb névtudományi sajtóorgánium. 1992-ig 37 kötete látott napvilágot. A lengyel névtudományi kutatások központja a Lengyel Tudományos Akadémia Onomasztikai Intézete Krakkóban. Kutatási témáik: 1. a szláv személynevek vizsgálata 2. földrajzi nevek elemzése. A lengyel helységnevek történeti-etimológiai szótára. Nyomdakész kézírata kiadásra vár. Csakúgy mint a lengyel folyó- és folyamnevek anyaga is. A lengyel földrajzi nevek közzététele egyelőre kutatási terv csupán. A cikk időszerű névtudományi híreket is közöl. Az ICOS létrehozta névtipológiai és névtörténeti csoportját, amely főleg francia, olasz, görög, román személynévkutatási kérdésekkel foglalkozik, dialektológiai és kartográfiai megközelítésben is.

MARIA GIOVANNA ARCAMONE Italianische Familiennamen aus Tiernamen (Állatnevekből képzett olasz családnevek) c. dolgozata a 2. kötet emlékezetes olvasmánya marad. Anekdotázó stílusa miatt is. A kultúrtörténet bizonyítja, milyen nagy hatással vannak az állatok az ember életére. Hogyan hatnak lelkére, gondolkodására az irodalomban, a művészetekben és a néprajzban a szimbolika, az allegória stb. eszközeivel. Témájának megfelelően a nyelvi vetülettel foglalkozik. Az állatnevek és az álatokra vonatkozó kifejezések szemantikailag gazdagok.

A germánoknál az erdő szimbólumai voltak a medvék és farkasok. A helységnevek is őrzik ezeket az emlékeket. (Pl. az itáliai Perlascio: számos medveviadal színhelye.) Az olaszban sok családnév állatnévre vezethető vissza. Pl.; *Anello*, *D'Agnello* 'bárány'; *Leo*, *Leone*, *Leoncin* 'oroszlán', *Lupul*, *Lupello*, *Lupini* 'farkas'; *Porcello*, *Porcus* 'sertés'. Ezek a nevek már a késői ókorban és a koraközépkorban léteztek. A *Lupus* és az *Ursus*

családnevek is lehetnek, akár fordításai is a germán neveknek, melyek a gótokkal, longobárdokkal és frankokkal a népvándorlás idején kerültek Itáliába. A gazdasági fejlődés folyamatát jelzik a következő nevek: *Bovo* 'ökör', *Caprioto* 'kecske'. A nevek elterjedése földrajzi okokkal is magyarázható. Pl. a halnevek főleg folyók és tengerpartok közelében voltak gyakoribbak. A dolgozat zárópéldája akár egy kis novella alapjául is szolgálhatna.

A XVIII. sz. végén Firenzében Habsburg-Lotharingiai Lipót főherceg uralkodott. Hivatalnokai osztrákok voltak, akik nem ismerték a helyi viszonyokat. Egy éjszaka néhány helybelit ejtettek fogságba. Amikor a nevüket tudakolták, így feleltek: *Grassi*, *Belli*, *Pollì*, *Porcelli*. Köznyelvi jelentésük: 'kövér', 'szép', 'tyúkok', 'sertések'. Az osztrák helyőrség nem ismerve az olasz családnevek jelentését, sértő szándékot feltételezett. El is ítélték őket, bár azok ártatlanok voltak. Pedig csak a helyi névadással szembe-sültek.

JOHANN KOLLECA Noms de famille d'origine étrangère dans la Grece d'aujourd'hui (Idegen eredetű családnevek a mai Görögországban) c. tanulmánya gazdag névanyagot közöl. Az idegen eredetű családneveknek a névállományba kerülése – mint általában – a hódításokkal, bevándorlásokkal, kivándorlásokkal magyarázható. Albán eredetű családnevek a 14. századtól vannak jelen Görögországban. (Pl. *Arvanites* 'albánok'.) Keresztnevi eredetűek: *Collias* 'Nikolas'; *Dódis* 'Theodore', *Gógos* 'Georges'. Lehetnek a családnevek keresztnevek becézett változatai is: *Colionussis*. Lehetnek a családnevek népnévi eredetűek: *Squipétaris* 'albán'. Mesterségnevek: *Botvaris* 'bognár'. Jelzők: *Barthis* 'fehér', *Tsális* 'sánta'. Állatnevek: *Grifshas* 'szarka'. Lehetnek a családnevek összetettek is: *Houndoumándhis* 'nagyorrú'. Anglofon nevek: angol és amerikai eredetűek. Skót és ír nevek is megtalálhatók e csoportban: *McBride*, *O'Connor*. Arab eredetűek: *Hussein*. (Az arab lakosság háború elől menekült Görögországba.) Örmény eredetű családnevek (viselőik a pogromok elől menekültek): *Terzian*. Frankofon nevek: *Deschamps*, *Rossignol*. Germán eredetűek (viselőik a törökök elleni szabadságharcot segítették): *Rosemberg*, *Klein*. Spanyol-portugál eredetűek: *Fernandez*, *Gallegos*. Izraelita eredetűek: *Moissi*. Olasz eredetűek: (viselőik szétrajzottak a Földközi- és az Égei-tengeren): *Rinaldi*, *Soltatos*. Holland eredetűek (viselőik a keresztes háborúk során érkeztek Görögországba): *van Golder*. Szláv eredetűek (viselőik bevándoroltak) *Carlovic*, *Volaque*. Román eredetűek (Görögországba határőrizet céljából telepedtek le román katonák): *Sourdos*. Török eredetű családnevek a török hódoltság korából: *Kara* 'fekete'.

EVERT MELEFORS Personal names in relation to place names in Gotland (Sweden) (Helynevekkel kapcsolatos személynevek Gottlandban, Svédországban). A középkorban a farmerek neve szorosan a farmhoz kötődött. Így volt ez egész Skandináviában. Hasonlóképpen a szabad farmerek ezreinél is, akiket pl. így hívtak: *Erik i Bergon*, *Ragvald i Suderby*. Később a farm neve elé került az apa név, pl. *Nils Pedherrsan i Norrby*. Gottlandban, Svédország legnagyobb szigetén elmarad a prepozíció a farmer nevében: *Botolf Hügvide* [ez utóbbi elem a farm neve]. Néha kiegészül apai névvel: *Botolf Laurenssohn Hügvide*. Napjaink gyakorlatában eltérés mutatkozik a névhasználatban a sziget északi, nagyobbik felén és a déli, kisebbik felén. Pl. délen a keresztnév elé teszük a farm nevét: *Rovals Henrik*. A mai névadási gyakorlatban az -s képzővel alakult családnevek kerültek túlsúlyba. Terjed az (-en) végződés: pl. *Hadvide* tulajdonosát

Hadvidennek hívják. Gotlandon gyakori a *Jakob* és a *Bâtel*, így elterjedt a *Jakobsson*, és a *Bâtelsson*.

ELISABETH FUCHSHUBER-WEISS Staatennamen für Deutschland zwischen 1800 und 1990, ein Thema zwischen Geschichte und Namenforschung (Németország államnevei 1800 és 1990 között, a történelem és a névkutatás szemszögéből). A referátum a terület 100 éves történetét tekinti át a nevek segítségével. A névváltozások indítékai ismertek. A tanulmányt olvasva ismét szembesülünk azzal a ténnyel, hogy a sorsfordító történelem milyen döntő szerephez jut a névadásban.

Az 1800-as évek elején Németországot különálló kisebb egységek alkotják. (Pl. *Bajor Választófejedelemség, Szász-Weimari Hercegség*.) Nevüket a dinasztikus érdekek, földrajzi egységek szerint kapták. Együtt a Német-Római Császárság részei. 1806-ban, a napóleoni háborúk idején 16 német állam keletkezett, melyek a *Rajnai Szövetség* nevet kapták. 1871-ben Bismarck egyesítette a különálló tartományokat. Létrejött a *Német Császárság*. Az I. világháború elvesztésével 1918-ban megalakult a *Német Köztársaság – Weimari Köztársaság* néven vonult be a történelembe. A nemzetiszocialisták uralomra kerülésével Németország a *Harmadik Birodalom* nevet kapta. Ausztria bekebelezése után *Nagynémet Birodalom* néven szerepelt. 1945-től *Német Szövetségi Köztársaság* és *Német Demokratikus Köztársaság*. E megosztottság 1990-ben megszűnt. Ekkor egyesítették ismét a területet *Németország* néven. A dolgozat a 6. kötetben megtalálható.

A hat kötet lelkiismeretesen megírt, szép tanulmányait heteken át olvastam és fordítottam. Mit őrizhetek meg a 234 témából, mielőtt visszaküldöm a kiadónak? Igényes-séget, sokszínű tudományágunk szeretetét. E gondolatok foglalkoztattak, mikor az Akadémiai Könyvtár Beszerzési Osztályára telefonáltam. E könyvek 2003 januárjától a mi könyveink. Az Akadémiai Könyvtárban mindannyiunk számára hozzáférhetőek.

VITÁNYI BORBÁLA

EGY MUTATÓRÓL KÉT VERSBEN*

1. Két évtizednyi aprólékos filológiai munka eredményeként az 1990-es évek elején három vastkos kötetben, kb. 2500 lapon megjelent a Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1745–1771) című forráskiadvány, mely ÖRDÖG FERENC közismert hozzáértésének és töretlen munkakedvének eredményeként látott napvilágot. (I. köt. 1991; II. köt. 1992; III. köt. 1993; kiadók: a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete és Zala Megye Önkormányzati Közgyűlése, Budapest–Zalaegerszeg.) Ezekhez társult 1998-ban IV. kötetként a mutatókat tartalmazó könyv, mely a maga 639 lapjával és a csatolt mellékletekkel terjedelmét tekintve is méltó módon illeszkedik a törzsanyagot tartalmazó kötetekhez. A teljes művet FEHÉRTŐI KATALIN ismertette a Magyar Nyelv hasábjain (I. kötet: 1993 (89): 229–235; II–IV. kötet: 2000

* *versben* '-szor/-szer/-ször': tájnyelvi szó, 1576-os első írásos adattal; megszilárdult ragos alakulat a *vers* 'sor; ismétlődő szakasz' főnévből és a *-ben* határozóragból. E folyamat jelentéstani alapja egy adott tevékenység ismétlődése. (Vö. Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen.)